

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 141(091)

А. О. КАРПЕНКО^{1*}

^{1*}Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ, Україна), ел. пошта konepark@mail.ru, ORCID 0000-0003-3198-7103

«ЧОРНІ ЗОШИТИ» МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА І ПОЛІТЕКОНОМІЯ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ КРИТИКИ

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити ключові стратегії філософської критики «Чорних зошитів» М. Гайдеггера, що реалізується у вирішенні наступних завдань: 1) ідентифікувати корпус текстів, що репрезентує дискурс філософської критики нотаток Гайдеггера; 2) виявити типологічні особливості відмінних стратегій інтерпретації «Чорних зошитів»; 3) реконструювати тематичний горизонт гайдеггерознавчих студій, відкритий дискусіями щодо опублікованих нотаток. **Методологія** дослідження сформована поєднанням дискурсивного аналізу з традиційними методами історико-філософської критики. **Наукова новизна** виражена в наступних положеннях: 1) дискурс рецепції філософського щоденника Гайдеггера охоплює тексти як вузько гайдеггерознавчого характеру (статті збірки Gatherings), так і широкого кола ключових філософів (А. Бадью, Ж.-Л. Нансі); 2) основні стратегії філософської критики «Чорних зошитів» відтворюють загальну структуру дискурсу інтерпретації творчості філософа, розподілену між апологетикою та ідеологічною критикою; 3) «Чорні зошити» загострили питання щодо архітекτονіки Gesamtausgabe, утворили текстографічну базу для дослідження «мовчазного» періоду творчості Гайдеггера. **Висновки.** Дискурс філософської критики нотаток Гайдеггера засвідчує ідеологічну обтяженість філософування і виправдовує соціально-орієнтовані підходи історико-філософського дослідження, що розглядають філософування в якості особливої культурної практики, а не сублимованої творчості.

Ключові слова: Гайдеггер; інтерпретація; «Чорні зошити»; дискурс; стратегія

Актуальність теми дослідження.

Два роки тому вийшли друком філософські нотатки Мартіна Гайдеггера, одного з найбільш суперечливих мислителів минулого століття. Глобальне гайдеггерознавче співтовариство вибухнуло новітньою хвилею дебатів та інтерпретацій навколо старого питання щодо політичних, а тепер і суто етичних, імплікацій творчої біографії філософа. Так звані «Чорні зошити» деконструювали вже застигаючу структуру своєрідного канону в масивному дискурсі Gesamtausgabe. Вагомість такої деконструкції можна буде оцінити лише в майбутньому. Адже, коли Гайдеггер стверджував, що його зрозуміють лише через триста років, він, можливо, мав на увазі, що його почнуть розуміти, коли прочитають усе Gesamtausgabe. Ніяк не заперечуючи необхідність опрацювання оригінальних текстів, ми пропонуємо лише перелаштувати оптику дослідження на похідний дискурс філософської критики, що є живою стихією сучасної філософської культури в глобальному зрізі. Узагальнення характеристик тенденцій філософської критики, спровокованих публікацією «Чорних зошитів» постає перспективним напрямком

дослідження для думки, що прагне ідентифікації актуальних смислових координат філософування у світовому контексті.

Мета дослідження.

Мета дослідження - визначити ключові стратегії філософської критики «Чорних зошитів», що реалізується у вирішенні наступних завдань: 1) ідентифікувати корпус текстів, що репрезентує дискурс філософської критики нотаток Гайдеггера; 2) виявити типологічні особливості відмінних стратегій інтерпретації «Чорних зошитів»; 3) реконструювати тематичний горизонт гайдеггерознавчих студій, відкритий дискусіями щодо опублікованих нотаток.

Виклад основного матеріалу.

Наприкінці 80-х років минулого століття видатний російський філософ Володимир Бібіхін запропонував розрізняти «справу Гайдеггера» від «справи на Гайдеггера»: референтом першої ідіоми є саме філософування німця, референтом другої - дискусії навколо його націонал-соціалістичного ангажементу [1]. Але запропоноване розрізнення не розірвало тяглості тих дискурсів, відносно яких позиціонувався В. Бібіхін. Історія сплела з цих ліній

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

ландшафт новітньої постановки питання про політичні імплікації Гайдеггерової творчості. На відміну від минулого «слухання» справи, спровокованого ззовні філософського простору - публіцистичною інвективою Віктора Фаріаса, сьогоднішня реактивація уваги до Гайдеггера спричинена внутрішнім фактором, а саме: публікацією записів філософа у декількох чорних зошитах, від яких цей щоденник Гайдеггера й охрестили «Чорними зошитами».

Півторарічна контраверза навколо цих публікацій є цікавим феноменом сучасного світового філософського процесу, що вартий дослідницької уваги і з боку української філософської спільноти.

Нажаль, українська філософська культура не напрацювала виразної традиції герменевтики Гайдеггерової творчості, тому особливо актуальним є узагальнення світових тенденцій гайдеггерознавства щодо оцінки новітніх публікацій *Gesamtausgabe*. На відміну від української філософської спільноти, зайнятої переважно локальними питаннями боротьби за виживання, наші колеги в Росії докладають чимало зусиль задля долучення до загальносвітового контексту гайдеггерознавства. Про це свідчать і ґрунтовна стаття Н. Мотрошилової, присвячена «Чорним зошитах», і нещодавня конференція «Гайдеггер, “Чорні зошити” і Росія», організована в Московському державному університеті в жовтні цього року [5].

Гайдеггерознавчі студії наразі характеризуються глобальним масштабом та певною історичною континуальністю - конститутивними ознаками окремої галузі історико-філософської науки. Становлення гайдеггерознавства в якості такої галузі є багатоскладовим процесом, що охоплює відмінні за типологією дискурсивні лінії, які визначають контур референційно пов'язаних з творчістю німецького мислителя рецептивних герменевтик.

Центральна лінія цього дискурсу утворюється текстами самого Гайдеггера. Треба одразу зазначити, що проект *Gesamtausgabe*, повного видання праць філософа, поєднує різні за характером тексти: від праць, опублікованих в редакції автора, до лекцій, відтворених з конспектів слухачів, чернеток і нотаток. Насправді, перед нами аж ніяк не цілісна матерія тексту, а мереживо переплетених між собою фрагментів мислення, жанрова типологія яких складає перспективу окремого дослідження. Дотично до

цієї лінії йде ряд похідних текстів, де філософія Гайдеггера постає в якості об'єкта інтерпретації або посилянь. Розподілені між полюсами апологетики та критики ці тексти репрезентують долю Гайдеггерової думки, фіксують способи рецепції ідей німецького філософа.

Новітні публікації займають окреме місце в системі повного видання, оскільки репрезентують «філософський щоденник» Гайдеггера. Цінність цих текстів полягає в компенсації принципової фрагментарності текстів мислителя, написаних після «Буття та часу» (1927) та «Кант і проблема метафізики» (1928). Звичайно, і у своїх нотатках Гайдеггер залишається Гайдеггером, але профетична тональність його післяповоротного мислення звучить інакше в реєстрі такого слабкого жанру.

Сама лише наявність та історична витривалість такого феномену, як «справа на Гайдеггера», свідчать про те, що німецький філософ, а точніше його ім'я, утворює певну ідіому, певну культурну фігуру поряд із безпосередньо людиною, яку звали цим ім'ям. Важливо нагадати, що сам Гайдеггер увів до бігу певне розрізнення між філософом, як людиною, та його твором, філософією. Ця інтенція Гайдеггера наразі постає у вигляді вододілу між апологетичною інтерпретацією його творчості на противагу сповненого деяких недоліків особистого життя мислителя та критичною рецепцією його філософування як позірної ширми, що приховує дійсного суб'єкта його мислення. Суперечка між цими двома полярними позиціями спалахнула з новою силою навколо новітніх видань.

Проте, треба відзначити і певні трансформації в дискурсі рецепції філософування Гайдеггера. Наприклад, фокус критики Гайдеггерового нацизму змістився з аналітики політичних вчинків «партійного функціонера» до герменевтики «історично-буттєвого антисемітства». Табір апологетів пішов у даному випадку на певний гамбіт, намагаючись знизити «історично-буттєвий антисемітизм» до побутової ксенофобії і «баналізувати» те зло, яким був хворий величний мислитель буття. Спроби діагностувати дискурс Гайдеггера щодо політичних екстраполяцій власної філософії у якості симптоматики певного філософського різновиду соціопатології теж виглядають несподіваними в контексті апологетично налаштованого гайдеггерознавства.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

Табір критиків у свою чергу наголошує на кореляції філософського дискурсу Гайдеггера з «жаргоном» повсякденної свідомості тогочасного німецького суспільства. Виявлена кореляція інтерпретується як аргумент на користь дезавування Гайдеггерового проекту сакралізації філософування. У критичному дискурсі рецепції філософії Гайдеггера також відчутний певний зсув від історично-біографічної фактичності до актуальної ідеологічної полеміки з новітніми спрямуваннями консервативного націоналізму.

Між полюсами беззаперечної критики та беззастережної апологетики розгортається спектр перехідних форм інтелектуальної рецепції філософського щоденника Гайдеггера. Саме ці перехідні інтерпретації є показовими щодо реалізації герменевтичних стратегій маскування та пом'якшення крайніх позицій. Цікавою, наприклад, виглядає спроба американського дослідника Джошуа Реймана типологічно звести «нацизм Гайдеггера» до певного виду ніцшеанства [9, с. 78]. За цим болючим - особливо для пострадянської чуттєвості - кроком простежується послідовна тенденція подолання породженого повоєнною реакцією уявлення про сингулярність нацизму. У межах наукового дискурсу ця тенденція є необхідною, але водночас не можна ігнорувати ідеологічний зміст цього маскування, яке є типовим для гайдеггеріанської «сублімації» філософування, радикального протиставлення філософії і науки, підвищення першої до статусу мистецтва.

Звичайно, дискурс дебатів навколо «Чорних зошитів» поки не набув наукової ваги і має переважно публіцистичний характер. Очевидно, що філософи «першого ешелону», наприклад А. Бадью [6] та Ж.-Л. Нансі [4], займають помірковану позицію у порівнянні з «другим ешелonom» критиків та апологетів [2; 5; 7; 9; 10; 11]. Але вже зараз можна без сумніву стверджувати, що разом із цим «філософським щоденником» змінюється архітекtonіка корпусу текстів *Gesamtausgabe*. А найважливішим є те, що цей щоденник постає важливим джерелом для адекватної оцінки типу відношення між філософом та філософуванням, провідного для творчості Гайдеггера. Варіативність інтерпретацій текстів мислителя знову переконують, що філософія суперечливого німця вимагає суперечливої, можливо, навіть еклектичної методології дослідження.

Адже тактика сублімації філософування, розгорнута Гайдеггером упродовж пізнього періоду його творчого життя, призводить у дійсності до лінгво-поетичної герметизації поля філософського значення, в результаті якої мова з дому буття перетворюється на топос його ізоляції. Таким чином індивідуальна тактика видатного філософа щодо редукції соціально-політичних імплікацій власної філософії переростає в глобальний проект підкорення філософії мові й поезії. Але філософію можна і треба розуміти не тільки як поетичне мистецтво утворення концептів, але і в якості ремесла, виробництва, можливо навіть технології, що мають статус певної соціальної практики.

Наукова новизна.

Здійснене в статті дослідження дискурсу філософської критики «Чорних зошитів» М. Гайдеггера дозволяє сформулювати наступні положення: 1) дискурс рецепції філософського щоденника Гайдеггера охоплює тексти як вузько гайдеггерознавчого характеру (статті збірки *Gatherings*), так і широкого кола ключових філософів (А. Бадью, Ж.-Л. Нансі); 2) основні стратегії філософської критики «Чорних зошитів» відтворюють загальну структуру дискурсу інтерпретації творчості філософа, розподілену між апологетикою та ідеологічною критикою; 3) «Чорні зошити» загострили питання щодо архітекtonіки *Gesamtausgabe*, утворили текстологічну базу для дослідження «мовчазного» періоду творчості Гайдеггера.

Висновки.

Нажаль, у межах цієї розвідки нам вдалося лише схематично окреслити певні риси дискусій та суперечок всередині світової філософської спільноти щодо оцінки філософських щоденників Мартіна Гайдеггера. У тому, щоб визначити протистояння апологетів, критиків і тих, хто прагне віднайти «третій шлях», мало нового. Новітньою тут постає сама технологія управління дискурсом, політекономія споживання філософських текстів і диссемінації певного символічного капіталу. Це - технологія, що дійсно утворює певну позицію по той бік іронії та наївності, позицію банальності мислення. Дискурс філософської критики нотаток Гайдеггера засвідчує ідеологічну обтяженість філософування і виправдовує соціальну критику філософії.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бибухин, В. В. Дело Хайдеггера / В. В. Бибухин // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – Москва : Наука, 1991. – С. 166–171.
2. Габриель, М. Нацист из засады / М. Габриель [пер. с нем. и примеч. Н. В. Мотрошиловой] // Вопросы философии. – 2015. – №4. – С. 166–169.
3. Мотрошилова, Н. В. «Черные тетради» М. Хайдеггера: по следам публикации / Н. В. Мотрошилова // Вопросы философии. – 2015. – №4. – С. 131–162.
4. Нанси, Ж.-Л. Хайдеггер и мы / Ж.-Л. Нанси [пер. с фр. А. В. Гараджи] // Вопросы философии. – 2015. – №4. – С. 163–165.
5. Хайдеггер, «Черные тетради» и Россия: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pressmia.ru/pressclub/20151023/950428746.html>. – Назва з екрана. – Перевірено 10.06.2016.
6. Badiou A. A Letter [Электронный ресурс] / А. Badiou [пер. з фр. Р. Варрен]. – 2014. – Режим доступу: <http://www.versobooks.com/blogs/1796-a-letter-from-alain-badiou>. – Назва з екрана. – Перевірено 10.06.2016.
7. Escuerdo, J. A. Heidegger's Black Notebooks and the question of Anti-Semitism / J. A. Escudero // Gatherings: The Heidegger Circle Annual. – 2015. – Vol. 5. – P. 21–49.
8. Knowles, A. Heidegger's mask: silence, politics, and the banality of evil / A. Knowles // Gatherings: The Heidegger Circle Annual. – 2015. – Vol. 5. – P. 93–117.
9. Rayman, J. Heidegger's Nazism as veiled Nietzscheanism and Heideggerianism: evidence from the Black Notebooks / J. Rayman // Gatherings: The Heidegger Circle Annual. – 2015. – Vol. 5. – P. 77–92.
10. Steinbock, A. J. Heidegger, Machination, and the Jewish question: the problem of the gift / A. J. Steinbock // Gatherings: The Heidegger Circle Annual. – 2015. – Vol. 5. – P. 50–76.
11. Trawny, P. Heidegger, "World Judaism", and Modernity / P. Trawny // Gatherings: The Heidegger Circle Annual. – 2015. – Vol. 5. – P. 1–20.

А. А. КАРПЕНКО^{1*}

^{1*}Донбасский государственный педагогический университет (Славянск, Украина), эл. почта konopark@mail.ru, ORCID 0000-0003-3198-7103

«ЧЕРНЫЕ ТЕТРАДИ» МАРТИНА ХАЙДЕГГЕРА И ПОЛИТЭКОНОМИЯ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФСКОЙ КРИТИКИ

Цель исследования заключается в том, чтобы определить ключевые стратегии философской критики «Черных тетрадей» М. Хайдеггера, достижение которой реализуется в решении следующих задач: 1) идентифицировать корпус текстов, которые репрезентируют дискурс философской критики заметок Хайдеггера; 2) выявить типологические особенности различных стратегий интерпретации «Черных тетрадей»; 3) реконструировать тематический горизонт хайдеггероведческих студий, открытый дискуссиями по опубликованным заметкам. **Методология** исследования основана на сочетании дискурсивного анализа с традиционными методами историко-философской критики. **Научная новизна** выражена в следующих положениях: 1) дискурс рецепции философского дневника Хайдеггера охватывает тексты как узко хайдеггероведческого характера (статьи сборника Gatherings), так и широкого круга ключевых философов (А. Бадью, Ж.-Л. Нанси) 2) основные стратегии философской критики «Черных тетрадей» воспроизводят общую структуру дискурса интерпретации творчества философа, распределенную между апологетикой и идеологической критикой; 3) «Черные тетради» обострили вопрос об архитектонике Gesamtausgabe, образовали текстологическую базу для исследования периода «молчания» в творчестве Хайдеггера. **Выводы.** Дискурс философской критики заметок Хайдеггера свидетельствует об идеологической отягощенности философствования и оправдывает социально ориентированные подходы историко-философского исследования, рассматривающие философствование в качестве особой культурной практики, а не сублимированного творчества.

Ключевые слова: философия Хайдеггера; интерпретация; «Черные тетради»; дискурс; стратегия

ІСТОРИЯ ФІЛОСОФІЇ

A. O. KARPENKO^{1*}

^{1*}Donbas State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine), e-mail konepark@mail.ru

MARTIN HEIDEGGER'S BLACK NOTEBOOKS AND POLITICAL ECONOMY OF CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL CRITIQUE

The purpose of the study is to determine the key strategies of philosophical criticism of Heidegger's Black Notebooks, whose achievement is realized in the following tasks: 1) to identify the body of texts that represent the discourse of philosophical criticism of Heidegger notes; 2) to reveal the typological features of the different strategies of interpreting Black Notebooks; 3) to reconstruct a thematic horizon of Heidegger studies, opened up by discussion on published notes. **The methodology** combines elements of discourse analysis with traditional methods of historical and philosophical criticism. **Scientific novelty** is expressed in the following: 1) philosophical discourse of the Notebooks' reception includes texts of narrowly specialized character (Gatherings collection of articles), as well as reflections of key philosophers (A. Badiou, J.-L. Nancy) 2) basic strategies in philosophical critique of Black Notebooks convey the overall structure of the discourse of interpretation of Heidegger's legacy, distributed between apologetics and ideological criticism; 3) Black Notebooks have exacerbated the problem of architectonics of Gesamtausgabe and formed the textual basis for the study of "silence" period in philosophical life of Heidegger. **Conclusions.** The discourse of philosophical critique of Heidegger's notes proves evidence for ideological charge of philosophizing and justifies socially oriented approaches of historical and philosophical studies examining philosophizing as a special cultural practice, not as a form of sublime creativity.

Key words: Heidegger's philosophy; interpretation; Black Notebooks; discourse; strategy

REFERENCES

1. Bibikhin V.V. *Delo Heideggera* [Heidegger's case]. In: *Filosofia Martina Heideggera i sovremennost* [Martin Heidegger's philosophy and present times]. Moscow, Nauka Publ., 1991, pp. 166-171.
2. Gabriel M. Natsist iz zasady [A Nazi from the ambush]. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy*, 2015, no. 4, pp. 166-169.
3. Motroshilova N.V. "Cheryye tetradi" M. Heideggera: po sledam publikatsii [M. Heidegger's *Black Notebooks*: following the publication]. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy*, 2015, no. 4, pp. 131-162.
4. Nancy J.-L. Heidegger i my [Heidegger and we]. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy*, 2015, no. 4, pp. 163-165.
5. Heidegger, "Chernyye tetradi" i Rossiya [Heidegger, *Black Notebooks*, and Russia]. Available at: <http://pressmia.ru/pressclub/20151023/950428746.html>. (Accessed 10 June 2016).
6. Badiou A. A Letter. Available at: <http://www.versobooks.com/blogs/1796-a-letter-from-alain-badiou>. (Accessed 10 June 2016).
7. Escuerdo J.A. Heidegger's Black Notebooks and the question of Anti-Semitism. *Gatherings: The Heidegger Circle Annual*, 2015, vol. 5, pp. 21-49.
8. Knowles A. Heidegger's mask: silence, politics, and the banality of evil. *Gatherings: The Heidegger Circle Annual*, 2015, vol. 5, pp. 93-117.
9. Rayman J. Heidegger's Nazism as veiled Nietzscheanism and Heideggerianism: evidence from the Black Notebooks. *Gatherings: The Heidegger Circle Annual*, 2015, vol. 5, pp. 77-92.
10. Steinbock A.J. Heidegger, Machination, and the Jewish question: the problem of the gift. *Gatherings: The Heidegger Circle Annual*, 2015, vol. 5, pp. 50-76.
11. Trawny P. Heidegger, "World Judaism", and Modernity. *Gatherings: The Heidegger Circle Annual*, 2015, vol. 5, pp. 1-20.

Стаття рекомендована до публікації к. філос. н., доц. О. П. Варшавським (Україна)

Надійшла до редколегії 11.03.2016

Прийнята до друку 11.06.2016